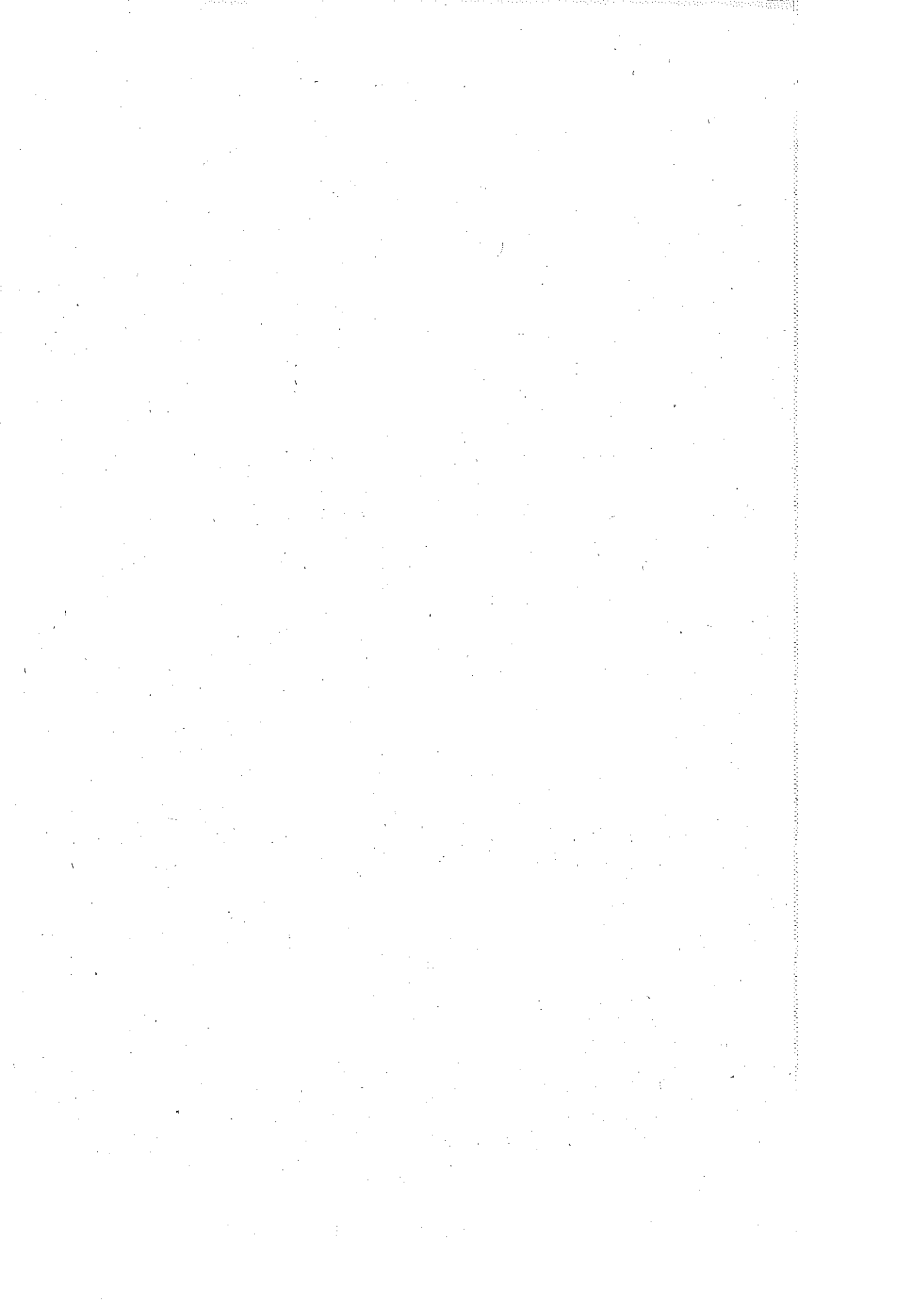

İ. Ü. İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
29. Seri — Yıl 1983 — 1984

**YENİDEN DEĞERLEMENİN
TEORİK ESASLARI**

Prof. Dr. Cumhuri FERMAN

YENİDEN DEĞERLEMENİN TEORİK ESASLARI

Prof. Dr. Cümhur FERMAN (*)

1. Bir ülkenin kalkınması için ekonominin reel üretim gücünün, potansiyelinin aynen muhafaza edilmesi ve bu gücün, potansiyelin artırılarak büyütülmesi lazımdır. Bunun için de işletmelere ait öz varlıkların reel değerlerinin korunması gereklidir.

Enflasyonun sürekli şekilde hâkim bulunduğu bir ortamda, enflasyon ile birlikde yaşama durumunda olan işletme yöneticilerinin, klâsik muhasebe verilerine dayanarak bu amaca ulaşmaları mümkün değildir. Gerçekten, değerlendirme ölçüsü olarak kullanılan kanuni milli para biriminin satınalma gücündeki azalışı dikkate almayan klâsik, geleneksel muhasebenin sunduğu faaliyet dönemi bilançoları ile Gelir Tabloları, reel veriler yanında enflasyonun yol açtığı fiktif verileri de içerdikleri için heterojen bir karakterdedirler. Bu nedenle, klâsik muhasebe ilkeleri uyarınca düzenlenmiş bir faaliyet dönemi Bilançosu ile Kâr ve Zarar Tablosuna dayanılarak reel bir dönem kârı hesaplanması; dönembaşı öz varlığının reel değerler olarak muhafazası mümkün değildir¹.

(*) İ.Ü. Siyasal Bilimler Fakültesi Öğretim Üyesi.

(1) Ferman, Cümhur: «Enflasyonda sanai işletmelerin sevk ve idaresi». Sayfa: 121-122. Türkiye Ekonomi Kurumu ve Vakfı. 'Enflasyon ve Getirdiği Sorunlar Semineri'. Ayyıldız Matbaası. Ankara - 1976.

2. İşte, yeniden değerlendirme, klâsik, geleneksel muhasebe ilkeleri dahilinde hazırlanmış olan Bilânço ile Kâr ve Zarar Tablosu ve diğer mali tabloların, yukarıda açıkladığımız amaç doğrultusunda kullanıma elverişli homojen duruma getirilmeleri için girişilen düzeltme ve arındırma işlemlerinin tümünü ifade eder.

Yeniden değerlendirme, klâsik, geleneksel muhasebenin, enflasyon nedeniyle ortaya çıkmış olan yetersizliğini gidermek amacıyla işletme doktrininin ve modern muhasebe ilkelerinin öngördüğü tedbirlerden en önemli kısmı ifade eder². 19. yüzyıl sonlarından günümüze kadar İşletme İktisadi ile Ticaret Hukukuna yön veren ve «Bilânço Teorileri» başlığı altında toplanmış olan bilimsel görüşleri, ana hatlarıyla sunmak; bu suretle de yeniden değerlemenin teorik esasları üzerinde açıklamalarda bulunmak istiyoruz.

Stabilize muhasebe (stabilized Accounting), ve Enflasyon muhasebesi (Inflation Accounting) gibi eş anlamlı deyimlerle de ifade edilen Bilânço Teorileri, dönem bilânçosundaki kalemlerin değerlendirilmesi ilkelerini inceleyen teorik görüşlerden; statik, dinamik ve organik konsepsiyonlar ile bunların yan ürünlerinden oluşan bir fikir sistemidir³.

3. Bilânço teorilerinin kronolojik bakımdan en eskisini oluşturan Statik Bilânço teorisine göre, dönem bilân-

(2) Egesoy, Muzaffer: «Bilânço Doğuşu - Yapısı - Analizi». Ajans Türk Matbaası. Ankara - 1962. Sayfa: 122-130.

(3) Ferman, Cumhur: «Fiat hareketlerinin muhasebe prensipleri üzerine te-siri ve Bilânço Teorileri». Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını No: 41-23. Güney Matbaacılık ve Gazetecilik TAO. Ankara - 1954. Sayfa: 84-166.

Kızıl, Ahmet: «Enflasyon muhasebesi». Ar-Gön Yayın Ltd. Şti. İstanbul - 1980.

Sweeney, H.W.: «Stabilized Accounting». Harper and Brothers Co. New York and London - 1936.

çusunun başlıca amacı, işletmenin mal mevcutlarını, servetini sağlıklı bir biçimde ve tasnif edilmiş şekilde göstermekten ibarettir. Bu teoriye göre, «değerleme», üzerinde durulacak önemli bir problem değildir. Statik Bilânço teorisi, işletme içindeki bütün kıymet hareketleri ve bilânço kalemleri için «maliyet değeri» esasının uygulanması görüşünü savunur. Bu görüşün gereği olarak, amortismanlar, sabit varlıkların «maliyet değeri» ile değerlendirilmiş tutarları üzerinden hesaplanır.

Statik Bilânço teorisinde, yıllık kâr veya zararın hesaplanması, dönembaşı bilânçosu ile dönem sonu bilânçolarındaki öz varlık (öz sermaye) tutarlarının karşılaştırılması suretile ve basit muhasebe usulü ile gerçekleştirilir. Bu şekildeki dönem kârı tesbiti işlemi, malvarlığını tesbit sürecinin bir yan ürünü niteliğindedir. Bu teoriye yöneltilen çeşitli eleştirilerin başında, tek taraflı (monist) bir görüşe sahip oluşu gelmekte; sadece faaliyet dönemi bilânçosuna önem verip dönem kârının hesaplanması işlemini ikinci plâna atmış olması tenkit konusu yapılmaktadır.

Statik Bilânço teorisine yapılan itirazlardan önemli olan bir diğerini, teorinin uygulanması halinde, işletmenin mal varlığı, servet durumu, öz varlık tutarı hakkında da gerçek bir bilgi sağlamanın mümkün olmayacağı görüşü teşkil eder. Çünkü bu teori, işletmeyi, müstakil, sürekli biçimde faaliyette bulunan (going-concern) bir sistem, bir bütün olarak dikkate almamaktadır. Gerçekten de, Statik Bilânço teorisinin iddia ettiği gibi, bir işletmenin öz varlığının değeri, onun aktif değerleri tutarından borç kalemleri toplamının çıkartılması ile elde olunacak tutara eşit değildir. Bir bütün, bir sistem olma niteliği taşıyan işletmenin, içersinde yer alan kalemlerin tek tek değerlerinin toplanması ile elde edilecek aritmetik değer toplamından ayrı bir değeri vardır. «Sinerji» sözcüğü ile de ifade edebileceğimiz bu durum, bir yandan işletmenin kendi içersindeki alt sistemlerinden, parçalarından, bö-

lümlelerinden kaynaklanmakta; diğer yandan da yine işletmenin bir üst sistem olan millet ekonomisi içerisinde devamlı şekilde çalışan bir alt sistem, bir birim, bir bütün olmasından ileri gelmektedir.

Statik Bilânço teorisi, işletme içindeki değerlemeler için maliyet değeri esasını uygulamak suretile kanunî milli para biriminin satınalma gücünün değişmediği; sürekli olarak aynı kaldığı varsayımından hareket eder. Bu varsayım, enflasyon dönemlerinde işletmenin özvarlığını reel tutarlar olarak korumasına, reel üretim gücünün, potansiyelinin aynen muhafazasına engel olur. Bu konudaki yetersizliği nedeniyledir ki, Statik Bilânço teorisi, reel bir dönem kâr veya zararının hesaplanmasına da imkân vermez.

Ana hatlarıyla ve tebliğimizin izin verdiği ölçüde açıklamaya çalıştığımız Statik Bilânço teorisi, işletme iktisadı ve modern muhasebe teorileri bakımından tek taraflı (monist) ve eksiktir. Statik Bilânço teorisi, 19.cu asrın sonuna kadar alman ticaret hukuku üzerinde büyük ölçüde etkili olmuştur⁴.

4. Dinamik Bilânço teorisi, Eugen Schmalenbach'ın 1919'da yayınladığı «Dynamische Bilanz» isimli eseri ile ortaya konmuştur. Birinci Cihan Savaşı'ndan önce, 1910'lardan itibaren yayınladığı bilimsel makalelerde, işletme iktisadı ile muhasebenin önemli konularını ele almış; özellikle de değerlendirme meseleleri; genel ve nisbi fiyat hareketlerinin, muhasebedeki değerlendirme konularına olan etkileri üzerinde durmuş; Almanya'nın Birinci Cihan Harbi ve harp sonrası enflasyon tecrübelerinden de yararlanarak Dinamik Bilânço teorisini kurmuştur.

(4) Tekinalp, Unal: «Anonim Ortaklığın Bilânçosu ve Yedek Akçeleri». 2. ci Baskı İ.Ü. Yayın No. 2615; İstanbul Hukuk Fakültesi Yayın No: 589. Fakülteler Matbaası, İstanbul - 1979. Sayfa: 69-76.
Ferman, Cumhuriyet: a.g.e., Sayfa: 87-90.

Dinamik Bilânço teorisine göre, faaliyet dönemi bilânçosunun temel amacı, Statik Bilânço teorisinin iddia ettiği gibi işletmenin malvarlığını göstermek değil; işletmenin dönem faaliyetinden doğan sonucu, yani dönem kârını veya zararını göstermektir. E. Schmalenbach'a göre, muhasebede aslolan yıllık kârın hesaplanmasıdır. Bilânço, bu amaca hizmet eden bir araçtır. Dinamik bilânço, statik bilânçonun aksine, bağımsızlığını kaybederek Kâr ve Zarar Tablosunun hizmetine girip ikinci plâna düşmüştür.

Dinamik Bilânço teorisinde, Kâr ve Zarar Hesabı, o yıla (faaliyet dönemine) ait gelir ve giderleri gösterirken dönem bilânçosu, herki yılları kapsayanları da göstermekte; ve herbiri, diğerinden bağımsız olan hesap dönemleri arasında, dönemsellik kuralının gereği olarak, bir köprü görevini yerine getirmektedir.

Dinamik Bilânço teorisi, dönem bilânçosunun aktif ve pasif kalemlerinin değerlendirilmesinde maliyet değerinin kullanılması esasını kabul etmekte; gerçek dönem kâr veya zararının hesaplanabilmesi için de, fiyatlar genel seviyesinin nisbeten müstakar olduğu dönemlerde, gene maliyet değeri esasını yeterli görmektedir.

Ancak, bu hal, enflasyon ve deflasyon zamanları için doğru olmaktan çıkar. Bu durumda, işletme faaliyetinden doğan reel kâr veya zarar rakamları içersinde fiyat hareketlerinin yol açtığı fiktif, hayali, gölge kâr veya zarar rakamları da bulunur. Reel dönem kâr veya zarar hesabının sağlanması şeklinde formüle edebileceğimiz Dinamik Bilânço teorisinin ana prensibi tehlikeye düşer. Bunu önlemek amacıyla, E. Schmalenbach birtakım çözüm yolları öngörür. Bunların başlıcalarını, ana hatlarıyla açıklamaya çalışalım.

Dinamik Bilânço teorisine göre, enflasyon veya deflasyon dolayısıyla satınalma gücü değişmekte olan kanuni milli para ile tutulmuş klâsik geleneksel muhasebenin, mali-

yet değeri esasını uygulayarak elde ettiği dönem bilançosundaki kalemler, faaliyet yılı sonunda genel fiat endeksleri yardımı ile düzeltilmelidir; yani, yeniden değerlendirilme tabii tutulmalıdır. Bu şekilde, özellikle enflasyon dönemlerinde, faaliyetten doğan reel kıymet artış veya eksilişleri fiktif olanlardan ayrılmış; gerçek dönem kârının hesaplanması imkânı sağlanmış olacaktır. Dönem bilançosunun nominal ve reel yapıdaki bütün kalemlerini içeren bütün bir yeniden değerlendirme, işletmenin öz varlığının reel değer olarak korunmasını; bir diğer deyimle işletmenin reel üretim gücünün, potansiyelinin de aynen muhafazasını mümkün kılacaktır.

E. Schmalenbach, Dinamik Bilanço teorisinin öngördüğü yeniden değerlendirilme'nin, pratik ve rasyonel olduğu sürece uygulanmasını önermekte; fiat hareketlerinin normal olduğu dönemlerde de, yine pratik olduğu takdirde, kullanılmasını tavsiye etmektedir.

Dinamik Bilanço teorisi de, tek taraflı (monist) bir karakter taşımakta; ancak, reel dönem kârının hesabına verdiği önem ile fiat dalgalanmalarının yolaçtığı yanıtıcı etkileri Bilanço ile Kâr ve Zarar Tablosundan arındırmak için getirmiş olduğu teorik ve pratik çözüm yollarının üstün yanlarını oluşturmaktadır.

Alışılmış, kanunların da uygulanmasını emrettikleri klâsik geleneksel muhasebe ilke ve yöntemlerini terketmeyerek sadece onların yardımıyla elde edilen Bilanço kalemlerinin yeniden değerlendirilme yoluyla düzeltilmesi şeklindeki yaklaşım, Dinamik Bilanço teorisine ılımlı niteliğini kazandırmış; yeniden değerlendirmeyi, periyodik olarak, aralıklı bir biçimde yapma yöntemi, teoriye geniş bir uygulama imkânı sağlamıştır.

Dinamik Bilanço teorisi, modern muhasebe doktrininin güçlü bir temsilcisi olup, getirmiş olduğu sağlam teorik esaslarla, hem alman işletme ekonomisine, hem de al-

man ticaret hukuku içtihat ve kararlarına yön vermiş; dolayısıyla, dünyanın her yanında, diğer ülkeler modern muhasebe teorilerine doğrudan ve dolaylı olarak etkilerde bulunmuştur.⁵

5. Organik Bilânço teorisi, Fritz Schmidt'in 1921 yılında yayınladığı «Die Organische Bilanz» isimli eseri ile meydana çıkmıştır.

Sonraki baskıları yapılırken adı «Die Organische Tageswertbilanz» şeklinde değiştirilmiş olan bu eserde, Organik Bilânço teorisinin esasları açıklanmaktadır. Bunlara göre, organik Bilânço teorisi, iki taraflı (düalist) bir görüşe sahiptir. Bu teoriye göre, dönem bilânçosunun amacı, temel görevi, hem işletmenin mal varlığını, servetini; hem de faaliyet sonuçlarını tesbit etmektir. Bu teoride, bilânço ile Kâr ve Zarar Tablosu, aynı derecede önemi haiz eşit değerde iki belge olup yekdiğerini tamamlayan; birbirinden ayrılması imkânsız olan iki tablodur.

İşletmeyi, organik bir sistem olan ülke ekonomisinin bir parçası, birimi, hücresi, daha iyisi bir alt sistemi olarak gören bu teori, işletme ile ilgili olayları, sadece işletmenin dar çerçevesi içerisinde incelemekle yetinmemekte; işletmenin bağlı bulunduğu ülke ekonomisi, yani üst sistem bakımından gözlem ve incelemeye tabî tutmaktadır. Organik Bilânço teorisi, bu yaklaşım biçimi ile bugünkü

(5) Tekinalp, Ünal: a.g.e. Sayfa: 76-79.

Ferman, Cumhuriyet: a.g.e. Sayfa: 90-95.

Kerr, J. St. G.: «Three Concepts of Business Income». An income approach to accounting theory. Readings and Questions. Davidson, S.; Green, David Jr.; Horngren, Ch. T.; Sorter, G.H. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey 1964. Sayfa: 40-48.

Goldschmidt, Y.-Admon, K.: «Profit measurement during Inflation. Accounting, Economic and Financial Aspects» John Wiley Sons. New York, 1977; Sayfa: 8-11.

Grimsley, B.: «Practical Accounting for Inflation». Gower Press. University Printing House, Cambridge. 1975; Sayfa: 10-18.

sistem anlayışının anlamlı bir örneğini de vermiş olmak-
tadır.

Sistem yaklaşımının gereği olarak, F. Schmidt, işletme muhasebesinden, fiat hareketlerinin piyasa kanalı ile yapmakta olduğu olumsuz etkilerin bertaraf edilmesi, giderilmesi lâzımdır, demektedir; klâsik geleneksel muhasebenin bu işi yapmaktan âciz olduğunu ifade etmektedir. F. Schmidt'e göre, muhasebe sisteminin görevi, işletmenin öz varlık durumu ile faaliyet sonucunu reel verilerle göstermektir; nominal verilerle değil. Bunu sağlamak için de, klâsik muhasebe sistemindeki maliyet değeri esasına göre değerlendirme prensibini terketmeli; onun yerine, cari değer, günlük değer, piyasa fiyatı esasını, yani dönem bilançosunun düzenlendiği tarihteki piyasa fiyatına göre değerlendirme usulünü ikame etmelidir. Ancak bu şekildedir ki, bir işletme ile bağlı bulunduğu ülke ekonomisi arasında yakın bir ilgi kurulur; hücre ile organizmanın karşılıklı ilişkilerinde bir bütünleşme sağlanır.

Klâsik muhasebe sistemiyle elde edilmiş dönem bilançosu kalemleri, cari, günlük değer, yani piyasa fiyatına göre yeniden değerlemeye tabi tutulur; bu işlemde meydana gelecek değer artışı, Pasifte açılacak bir özel hesaba kaydedilirse, Organik Bilanço teorisine göre, işletmedeki sabit ve değişen değerlerin ikamesi mümkün olur; böylelikle de, işletmenin üretim gücü, reel özvarlığı veya ekonomik potansiyeli aynen muhafaza edilmiş; görünüşte, fiktif veya gölge kâr şeklinde işletme öz varlığının veya sermayesinin bir kısmı kâr, diye dağıtımına tabi tutulmamış olur. Bir diğer deyimle sermaye erozyonu önlenmiş olur.

Organik Bilanço teorisine göre, amortismanlar da, cari piyasa fiyatı ile yeniden değerlendirilmiş olan sabit varlıkların bu yeni değerleri üzerinden hesaplanmalıdır.

Bu teoriye göre, işletme mamullerinin satış fiyatı, gir-

dilerin cari piyasa fiyatlarına dayanılarak yeniden hesaplanacak ikame değerleri toplamı üzerine kâr oranlarının ilâvesi suretile bulunacaktır. Bir başka deyimle, işletmenin gerçek satış kârı, mamullerin satış fiyatı ile cari piyasa fiyatına göre hesaplanmış ikame maliyetleri arasındaki farka eşit olacaktır. F. Schmidt, bu görüşü ile, ücretleri de, yeniden değerlemenin şumulü içersine almaktadır.

Organik Bilânço teorisi, işletmenin gerçek, reel sermayesinin, öz varlığının aynen muhafazası görüşünü savunduğu için mamulün satışı halinde piyasa fiyatı, maliyet fiyatından düşük ise, aradaki farkın hakiki kâr olarak kabulü ve dağıtılması mümkündür. Bu taktirde, işletmenin reel sermayesini aynen muhafaza etme amacı, tehlikeye düşmemektedir.

Fritz Schmidt de, tıpkı Eugen Schmalenbach gibi, enflasyon ve deflasyon gibi genel ve nisbi fiyat hareketlerinin aşırı olduğu dönemler için bilânçoları yeniden değerlendirme suretile düzeltme konusunda ileri sürdüğü yöntemlerin, fiyat hareketlerinin normal sayılabilecek durumda olduğu dönemlerde de kullanılmasını tavsiye etmektedir.

Modern muhasebe teorisinin, Dinamik Bilânço teorisinden sonra ikinci önemli düşünce sistemini temsil eden Organik Bilânço teorisi de önemli bazı tenkit ve itirazlara konu teşkil etmiştir. Bunlardan belli başlılarını kısaca izaha gayret edeceğiz. F. Schmidt, ilk olarak teorisinin uygulanması konusundaki yaklaşım tarzı dolayısıyla tenkide uğramıştır. Gerçekten, F. Schmidt, savunduğu sistem gereği, işletme dahilinde oluşan her işlemin tek tek yeniden değerlendirilmesini, düzeltilmesini ister. Böylece maliyet değerine göre yapılmış her muhasebe kaydının cari ikame değeri ile yeniden değerlemesi yapılarak bir kere daha kaydını; aradaki farkın ise, bir düzeltme hesabına naklini ister. Yeniden değerlemenin sürekli, devamlı (müstemirren) bir şekilde yapılması, zaman, emek ve masraf bakımından yolaçacağı büyük güçlükler yanında

mevcut hukuk düzeni bakımından da aşılması güç engellerle karşılaşacaktır. Yeniden değerlemenin çok ayrıntılı, genel sürekli biçimde muhasebe kayıt sistemini de kapsar bir genişlikte yapılmasının pratikte yolaçacağı büyük güçlükleri dile getiren bu itirazlar karşısında F. Schmidt, şu karşı öneri ile yapılan itirazı önlemiştir: İşletmede, maliyet değeri esasına göre yapılmış klâsik muhasebe kayıtlarını teker teker değil de, bunların aylık veya üç aylık (enflasyonun şiddetine bağlı olarak) toplamlarını bir tek kalem halinde ve cari ikame değeri esasına göre yeniden değerlemeye tabi tutarak kaydetmek. Yeniden değerlendirme ve düzeltme işlemlerinin devamlı, sürekli olarak değil de, bu son karşı öneride olduğu gibi kısa aralıklarla ve periyodik biçimde yapılması halinde, Organik Bilânço tekniği ile genel fiât endekslerini kullanan Dinamik Bilânço tekniği arasındaki fark, büyük ölçüde azalmış olmaktadır. Gerçekten yeniden değerlendirme ve düzeltme işlemlerinin periyodik olarak ve aylık, üç aylık devreler sonunda elde edilecek içmaller üzerinden yapılması halinde, ayrı tarihlerde cereyan etmiş işlemlerin, belirli bir tarihteki (bilânço tarihinde veya aylık, üç aylık devreler sonunda) kanuni milli para değerine göre yeniden değerlendirme ve düzeltme işlemlerinin yapılması yoluna gidilecektir. Devamlı, sürekli yeniden değerlendirme ve düzeltme işleminde ise, her işleme ait muhasebe kaydı, yapıldığı tarihteki cari ikame fiyatına göre yeniden değerlendirilmektedir. Organik Bilânço teorisinin, bu konuda Dinamik Bilânço teorisine bir hayli yaklaşmasına rağmen aralarında, yine önemli bir ayrılık vardır. F. Schmidt, yeniden değerlendirme ve düzeltme işlemi için genel fiât endekslerinin kullanılmasına karşıdır. Ona göre, bu tür endeksler, paranın satınalma gücündeki gerçek değişimleri gösterecek güçte ve yeterlikte değildir. F. Schmidt'e göre, reel bir Bilânço ve Kâr ve Zarar Tablosu elde etmek için mamulün maliyet yapısı içersine giren girdileri, cari piyasa fiyatı, gündelik pazar değeri esasına göre yeniden değerlendirilerek düzeltilmelidir. Bunun bir başka yolu, her mamul nevi için özel fiât endeksi kullanarak yeniden değerlendirme yapmaktır.

Organik Bilânço teorisinin yeniden değerlemede uyguladığı cari piyasa fiatı esası da eleştirilere konu yapılmakta; bu değerlendirme esasının, maliyet değerine oranla daha sübjektif ve daha az kesin olduğu iddia edilmektedir. Ancak, bu eleştiri, görüldüğü ve sanıldığı kadar kuvvetli değildir. Çünkü F. Schmidt, cari piyasa fiatını, cari ikame veya yeniden üretim değerini çok açık bir şekilde tanımlamıştır. Cari piyasa fiatı, yeniden değerlemesi yapılan kalemin, o anda piyasada geçerli olan fiatıdır. Cari ikame veya yeniden üretim değeri ise, bütün girdi kalemlerinin (maliyet unsurlarının; hammadde, işçilik ve genel imalât giderleri), mamulün satışı anında piyasada mevcut olan alış değerleridir. Bu, çok açık, karışıklığa, yanlış yoruma imkân vermeyecek bir tanımdır. Ve bu manada, cari ikame değerinin, sıhhat derecesi ve kesinlik bakımından, maliyet değerinden geri kalan bir yanı da yoktur. Belki yegâne sakıncalı tarafı, üretim faktörlerinin bir piyasa fiatı olmayışı halinde kendini gösterir. O vakit de takdir (appraisal) yoluna gidilmesi pekâlâ mümkündür.

Organik Bilânço teorisi, başlıcalarını izaha çalıştığımız bazı itiraz ve eleştirilere rağmen, teorik yapı itibarile kendisinden önce ve sonra ortaya atılmış olan doktriner görüşlere oranla daha tam ve eksiksiz olma niteliğine sahiptir; Savunduğu görüşler, günümüzde ulaşılmış olan bilimsel sonuçlarla da uyum halindedir.

Organik bilânço teorisi, sadece alman işletme ekonomisi ve modern muhasebe doktrini üzerine etki etmekle kalmamış; diğer kıt'a avrupası ülkelerinde ve özellikle de A.B.D.'de, her iki cihan savaşından sonra ve günümüzde de etkisini sürdürmeğe devam etmiştir. Ancak bu Bilân-

-
- (6) Tekinalp, Ünal: a.g.e. Sayfa: 68.
Ferman, Cumhuriyet: a.g.e. Sayfa: 95-109.
Revsine, Lawrence: «Replacement Cost Accounting». Prentice-Hall. New Jersey. 1973; Sayfa: 1-27; 170-188.

ço teorisi, özellikle ticaret hukuku alanında, Dinamik Bilânço teorisinin yapmış olduğu etkiyi yapamamıştır⁶.

6. Bilânço Teorileri başlığı altında, E. Schmalenbach ile F. Schmidt'in Almanya'da kuruculuğunu ve öncülüğünü yaptıkları modern muhasebe sistemlerinin diğer temsilcilerine Almanya'da, Avrupa'nın diğer ülkelerinde, Amerika kıtası ile Avustralya'da da rastlamak mümkündür. Bunların büyük çoğunluğunun savunduğu teorik görüşler, temelde Dinamik veya organik Bilânço teorilerinden pek farklı değildir. En önemli fark, yeniden değerlendirme için kullanılması önerilen değerlendirme esaslarında kendisini göstermektedir.

Bir kısım teorikler, yeniden değerlemenin altın ve benzeri kıymetli madenler ile yabancı dövizlere göre yapılması görüşünü savunmuşlardır.

Diğer bir kısmı, yeniden değerlemede kullanılacak düzeltme katsayılarının belirlenmesi için hangi endeksin daha uygun olacağı noktasından hareketle endeksler hakkında farklı görüş ve öneriler öne sürmüştür. Bazıları, Toptan Fiat endeksi, Perakende Fiat endeksi ile Tüketici fiat endeksi veya Geçinme endeksi gibi genel fiat hareketlerine dayanan endeksleri; diğer bazıları ise, nisbi fiat hareketlerinden kaynaklanan özel fiat endekslerini savunmuşlardır. Bazı teorikler, milli gelir deflatörünün uygulanmasını önermişlerdir⁷.

Modern muhasebe teorikleri yeniden değerlemenin metotları, uygulama zamanları ve muhasebe kayıtlarına

Davis, B.J.: «*Inflation. Its treatment in Accounts*». Gee and Co. (Publishers) London 1953; Sayfa: 41-60.

Goldschmidt, Y. - Admon, K.: a.g.e. Sayfa: 47-50.

(7) Baxter, W.T.: «*Accounting Values and Inflation*». McGraw-Hill Book Co. (UK) Ltd. London 1975. Sayfa: 1-16; 51-76.

Goldschmidt, Y. - Admon, K.: a.g.e. Sayfa: 50-52.

yansıtılış şekilleri bakımından da farklı görüş ve öneriler öne sürmüşlerdir.

Bir kısmı, yeniden değerlendirme'nin kısmi olarak uygulanması görüşünü savunmuşlar; işletmenin sahibolduğu iktisadi değerlerin sadece belirli bir kısmının yeniden değerlendirme konusu yapılarak düzeltilmelerini önermişlerdir. Özellikle nisbi fiyat hareketlerinin etkilerini giderme amacına yönelik olan bu yöntem, kısmi yeniden değerlendirme ve düzeltme yöntemi demişlerdir. Bir kısım teorikler de, yeniden değerlemenin ve düzeltmenin, işletmeyi devamlı şekilde faaliyet gösteren bir varlık olarak kabul edip, işletmenin tümünü veya işletmenin sahibolduğu iktisadi kıymetlerin hepsini tek tek yeniden değerleyerek bilhassa genel fiyat hareketlerinin işletmenin bütünü üzerindeki olumsuz etkilerini gidermeyi öngörmüşlerdir. Bunlara da, genel yeniden değerlendirme ve düzeltme yöntemi denilmiştir.

Modern teoriklerin bir kısmı, yeniden değerlendirme ve düzeltme işlemlerinin devamlı, sürekli bir biçimde ve aralıksız şekilde yapılmasını istemişler; diğer bir kısmı ise, kısa veya uzun zaman aralıkları ile periyodik bir biçimde ve aralıklı olarak uygulanması görüşünü benimsemişlerdir. Sürekli yeniden değerlendirme ve düzeltmeyi, muhasebe kayıt sistemini de içine alacak bir genişlikte gerçekleştirmeyi savunanlar ile bunun sadece Bilanço ve Gelir Tablosuyla sınırlandırılmasını tavsiye edenler de olmuştur. Aralıklı yeniden değerlendirme ve düzeltme uygulamasına taraf olanlar ise, bunun, fiyat dalgalanmalarının şiddetine ve mahiyetine göre gerektikçe ve bir defaya mahsus olarak yapılmasını; veyahut da, kısa veya uzun zaman aralıkları ile, ama düzenli bir biçimde ve devamlı olarak tekrarlanmasını öngörmüşlerdir.

Modern teorikler ayrıca, yeniden değerlendirme uygulamasının yasal bakımdan zorunlu olması; veya işletmenin

isteğine bağı bulunması konusunda da ayrı ve farklı görüşleri savunmuşlardır⁸.

7. Modern muhasebe teorilerinin çeşitli ülkelerdeki ve ülkemizdeki uygulamalarına; enflasyonist gidişin hızlandığı ve fiatlar genel ve nisbi seviyelerinin büyük ölçüde arttıkları 1.ci Cihan Harbi ile İkinci Cihan Harbi sonrası devirlerinde şahit oluyoruz. Almanya, Fransa, İngiltere, Danimarka, İtalya, İsveç, Norveç, Belçika, Polonya, İrlanda, Hollanda, Avusturya, A.B.D., Brezilya, Arjantin, Şili, Peru, Uruguay, Avustralya ve Kanada ile Japonya, karşılaştıkları enflasyonun şiddet derecesini, süresini, ülkelerinin hukuk sistem ve düzeni ile diğer şartlarını da gözönünde bulundurmak suretile modern muhasebe teorilerinin çeşitli şekillerini, yine farklı biçimlerde ve ölçülerde uygulayagelmişlerdir⁹.

Ülkemizde ise, modern muhasebe teorisi ile ilgili bilimsel çalışmalar 1950 lerde başlamıştır. 1960'larda güncellik kazanan konu, 15 Şubat 1963 tarihinde 213 sayılı Vergi Usul Kanununu değiştiren 205 sayılı kanunun geçici 11.ci maddesi ile vergi hukukumuzda intikal etmiştir. Ancak, adıgeçen kanunla öngörülen yeniden değerlendirme işlemi, «yeniden değerlemenin yapılacağı zamanı ve değerlemede esas alınacak katsayıları gösteren sirküler», Maliye Bakanlığınca yayınlanamadığı için uygulamaya konulamamıştır. Konu, 21 Ocak 1983 tarihli ve 2791 sayılı kanun ile tekrar güncellik kazanmıştır. Vergi Usul Kanununun yeniden değerlemeye ilişkin Geçici 11.ci maddesi tekrar dü-

(8) Baxter, W.T.: a.g.e. Sayfa: 30-35.

Cox, B.-Hewgill, J.C.R.: «Management accounting in inflationary conditions». The Institute of Cost and Management Accountants. London 1976; Sayfa: 12-14.

(9) Uman, Nuri: «Enflasyon Muhasebesi». Bögaziçi Üniversitesi Yayın No: 155. İşletme Bölümü 78-52/03; Sayfa: 100-116; Ek: I, Tablo: 4.1. Sayfa: 122 - 125.

zenlenerek getirilen yeni hükümlerle işlerliğe kavuşturulmuştur.

2791 sayılı kanun, gelir vergisi mükellefleri ile kurumlar ve İktisadi Devlet Teşekkülleri için ayrı esaslar öngörmüştür. 1964 tarihli ve 440 sayılı kanunun geçici 2.ci maddesi ile İktisadi Devlet Teşekkülleri ve Müesseseleri ile İştirakleri hakkında yeniden değerlendirme konusu kabul edilmiştir. Bu maddeye göre, İktisadi Devlet Teşekküllerinin bütün aktif ve pasifleri geçici 1. madde gereğince kurulacak komisyon tarafından belli edilecek esaslara göre yeniden değerlendirilecek; Sabit varlıklarla ilgili aktif ve pasif bilanço kalemlerinin yeniden değerlendirilmesinde Vergi Usul Kanunu hükümleri uygulanacaktır. İktisadi Devlet Teşekkülleri için 1964 yılında öngörülen yeniden değerlendirme konusu, uzun süre uygulanma imkânı bulamamış; 21 Ocak 1983 tarihli, 2791 sayılı kanun, bu konuya da çözüm getirmiştir¹⁰.

8. Klâsik, geleneksel muhasebenin enflasyon dönemlerindeki yetersizliklerini gidermek amacıyla kurulan ve 19.çü asrın sonlarından bu yana gelişmelerini sürdüren modern muhasebe teorilerinin başlıcalarını açıklamaya çalıştık. İşletmelerin bu konudaki davranışlarına, her şeyden önce yöneticilerinin kararları yön verecektir. Yöneticiler, kararlarını verir, seçimlerini yaparken de mikro ve makro düzeydeki ülke şartlarını dikkate alacaklardır. Mevcut alternatiflerden birisi, eski alışılmış klâsik muhasebe uygulamasına devam etmek; bu sistemle elde edilecek verileri, bazı kısmi tedbirlerle (özel ihtiyatların teşkili; hızlan-

(10) Karayalçın, Yaşar: «Bilanço Hukuku. Kavramlar - İlkeler - Başlıca Sorunlar, Yeni Gelişmeler». Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü. Ankara - 1979. Yayın No: 133. Sevinç Matbaası. Sayfa: 133-134. Kitiş, Nahit: «Yeniden Değerleme». Vergi Dünyası. Sayı: 19; Mart 1983; Sayfa: 56-65.

Bilgen, Hüseyin A.: «Kurumlarda Yeniden Değerleme». Vergi Dünyası. Sayı: 19; Mart 1983; Sayfa: 35-42.

dırılmış amortisman usulü; LIFO usulü; vb. gibi) bilançoları, dönem kârını hakiki değerlerine yaklaştırmaktır.

Diğer bir alternatif ise, modern muhasebe teorilerinden herhangi birini veya birden fazlasını birlikte uygulayarak işletmenin reel öz varlık ve reel dönem kârını bulmaktır. Bu yol, zaman, masraf ve emek sarfını gerektirecek; karşılığında da hem işletme yöneticilerine, hem de kamuoyuna ve kamu otoritelerine yarar sağlayacaktır. Sorun, bir tercih sorunudur. Uygulamanın sağlayacağı yararlar ile külfetler arasında bir karşılaştırma ve seçim yapma sorunudur.

İstanbul, 7 Mart 1983